

Grażyna Cęcelek

Kształcenie na odległość ważnym wyzwaniem dla edukacji w społeczeństwie informacyjnym

---

Nauczyciel i Szkoła 3 (48), 63-72

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grażyna CECELEK

Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu

---

Kształcenie na odległość ważnym wyzwaniem dla edukacji w społeczeństwie informacyjnym

Słowa kluczowe

Edukacja, edukacja permanentna, kształcenie na odległość, e-learning, technologia informacyjna.

Streszczenie

Kształcenie na odległość ważnym wyzwaniem dla edukacji w społeczeństwie informacyjnym

Kształcenie na odległość staje się jedną z coraz bardziej popularnych form edukacji we współczesnym społeczeństwie informacyjnym. Upowszechnia się ono wyraźnie w związku z koniecznością sprostania potrzebom rozwijającego się w szybkim tempie społeczeństwa wiedzy, wśród których wiodącą jest potrzeba edukacji permanentnej, czyli zdobywania wiedzy i umiejętności w ciągu całego życia.

Ważnym zadaniem nauczyciela wirtualnego jest wszechstronna pomoc udzielana uczniowi na drodze do samodzielnego konstruowania własnego świata wartości i własnego banku informacji. Kształcenie zdalne, eksponujące aspekt samodzielności, jest dobrym sposobem osiągnięcia celu, jakim jest wykształcenie człowieka gotowego kształcić się dalej. Środowisko edukacji wirtualnej będące środowiskiem otwartym, atrakcyjnym i dostępnym dla każdego spełnia ogromną rolę w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego nastawionego na systematyczne doskonalenie kształcenia przez całe życie.

Key words

Education, permanent education, distance learning, e-learning, information technology.

Summary

E-Learning as an important challenge for education in informative society

E-learning is becoming one of the most popular forms of education in a modern informative society. It has become common due to the need for being up to the requirements of the fast developing society of knowledge, where permanent education, namely gaining knowledge and abilities through the whole life is desired.

One of the most important tasks a virtual teacher has is to help students create their own world of values and their own information bank. Remote education, emphasizing the aspect of self-reliance, is a good way to achieve the goal, which is to educate people who are ready to educate themselves farther. The environment of virtual education, which is open, attractive and accessible for everyone, plays a great role in the education of informative society which is well up for systematic development of education through the whole life.

Jedną z coraz bardziej popularnych form edukacji we współczesnym społeczeństwie informacyjnym jest kształcenie na odległość, nazywane również e-edukacją, edukacją wirtualną, edukacją zdalną, nauczaniem zdalnym, na-

uczaniem na odległość, kształceniem przez Internet. Nauczanie na odległość jest również jednym z elementów systemu edukacji znanego po angielską nazwą *e-learning*.

Według M. J. Kubiaka¹ edukacja zdalna jest metodą prowadzenia procesu dydaktycznego w warunkach, gdy nauczyciel i uczniowie są od siebie oddaleni (czasem znacznie) i nie znajdują się w tym samym miejscu, stosując do przekazywania informacji – oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się – również współczesne, bardzo nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłając: głos, obraz wideo, dane komputerowe oraz materiały drukowane. Autor zwraca poza tym uwagę na fakt, iż współczesne technologie umożliwiają również bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym pomiędzy nauczycielem a uczniem za pomocą audio- lub wideokonferencji, niezależnie od odległości, jaka ich dzieli.

Chociaż kształcenie na odległość wydaje się nowym sposobem przekazywania wiedzy, ma już dość bogatą i długą historię. Techniki wykorzystywane w tej formie kształcenia wywodzą się bowiem bezpośrednio z uczenia korespondencyjnego, którego historia sięga połowy XIX wieku. Pierwszy uniwersytet korespondencyjny powstał w 1883 roku w Nowym Jorku, natomiast w 1890 roku powstała Międzynarodowa Szkoła Korespondencyjna. Kształcenie na odległość szybko adaptowało nowe technologie, aby uczynić przekaz materiałów szkoleniowych bardziej atrakcyjnym dla ucznia. Wraz z pojawieniem się rewolucyjnych metod przekazu informacji, zmieniała się również postać edukacji na odległość. Pierwsze kursy radiowe zostały zaoferowane już w 1925 roku, natomiast w 1940 roku powstała pierwsza telewizja edukacyjna. Uzupełnieniem przekazu telewizyjnego było wprowadzenie technik telekonferencyjnych. Koniec lat 90. ubiegłego wieku to ożywiony rozwój technik wideokonferencyjnych, które szeroko wykorzystywane w ośrodkach akademickich wniosły nową jakość do nauczania w sytuacji rozproszonej lokalizacji uczniów². Prawdziwy przełom w popularności oraz praktycznym wdrażaniu idei nauczania zdalnego nastąpił wraz z powstaniem oraz upowszechnieniem się globalnej sieci internetowej. Nowe, ciągle ulepszane i modyfikowane technologie wspomagają przygotowanie jednostki do lepszego funkcjonowania w świecie, w którym coraz większą rolę odgrywa komputer i Internet. „Internet może być efektywnie wykorzystany w kształceniu na odległość. Posługiwanie się w sieci telewizją interaktywną czy komputerem multimedialnym daje szansę sprzężenia zwrotnego – wzajemnego oglądania się i wymiany zdań między nauczającym a uczącym się”³. Multimedia wpisane są w rozwój współczesnej, masowej kultury. Nadają jej nową wartość i jednocześnie kierunek rozwoju. Zacierają sztywne granice między twórcą i odbiorcą komunikatów multimedialnych. Ułatwiają kontakt z nową wiedzą, przechowują różnorodne informacje, wymagają

---

¹ M. J. Kubiak, *Wirtualna edukacja*, Wydawnictwo Mikom, Warszawa 2000, s. 11.

² Zob. L. Krawczyk, *Kształcenie ustawiczne – wybór czy konieczność*, publikacja sfinansowana ze środków Rządowego Programu „Pierwsza Praca” w ramach realizacji projektu Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej Ochotniczych Hufców Pracy, Dolnośląskie Centrum Informacji Zawodowej i Doskonalenia Nauczycieli w Wałbrzychu i Warmińsko-Mazurski Zakład Doskonalenia Zawodowego w Olsztynie, s. 25–26.

³ J. Gajda, *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 144.

nowych kompetencji związanych z efektywnym wykorzystywaniem komputerów w działalności zawodowej, rozrywce czy w załatwianiu spraw bieżących, zdawałoby się, rutynowych czynności. Stanowią wielki rezerwuuar możliwości pedagogicznego wykorzystania w procesie kształcenia i samokształcenia⁴.

Internet stanowiący ważne źródło informacji i pomocy naukowych oraz narzędzie wspierające proces kształcenia w szkole masowej, stanowi jednocześnie niezwykle ważne techniczne medium w procesie kształcenia na odległość, ponieważ umożliwia:

- szybkie przesyłanie korespondencji między dowolnymi użytkownikami sieci,
- interakcyjną pracę na oddalonych od siebie komputerach,
- bezpośrednią komunikację między użytkownikami pracującymi na dowolnych komputerach w sieci,
- tworzenie grup zainteresowań,
- badanie pracy i zasobów sieci,
- łatwy dostęp do odmiennych struktur plikowych,
- zdalną transmisję zbiorów,
- odszukiwanie zasobów sieciowych⁵.

Według R. A. Nguyen⁶ kształcenie za pośrednictwem Internetu jest najbardziej skuteczną formą edukacji na odległość. Multimedialność oraz interaktywność przyciągają uwagę niemal wszystkich mieszkańców globalnej wioski bez względu na wiek, wykształcenie czy narodowość i dlatego tym pełniej ma szansę realizować zasadę kształcenia przez całe życie.

Konieczne wydaje się podkreślenie, że nauczanie na odległość to nie korzystanie z książek (elektronicznych czy drukowanych), przesyłanie materiałów pocztą (zwykłą czy elektroniczną lub za pośrednictwem stron WWW bądź też płyty technicznej). Podobnie e-edukacja nie jest korzystaniem z przezroczy w czasie wykładu lub pisaniem podręcznika na komputerze, a uczenie się z wykorzystaniem komputera niczym istotnym nie różni się od uczenia się z książki, może za wyjątkiem mniej wygodnej pozycji i łatwiejszego, choć ciągle nie dość przejrzystego, kartkowania ekranu komputera. Zarówno kategoria e-edukacji, jak i nauczania na odległość obejmują przede wszystkim organizację nauczania, a nie sposobu komunikacji. Wynika to z faktu, że aby uzyskać efekt interakcji między nauczycielem a uczniem, konieczna jest specyficzna organizacja procesu ich komunikowania się. Podobnie tradycyjne nauczanie nie sprowadza się do mówienia na lekcji, ale do organizacji nauczania w instytucji zwanej szkołą⁷. M. Tanaś⁸ określa rolę sieci komputerowej jako narzędzia

---

⁴ J. Górniewicz, *Idea „kształcenia na odległość” w szkolnictwie wyższym – rozwiązania praktyczne i dylematy*. [W:] *Dylematy współczesnej edukacji*, red. J. Górniewicz, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007, s. 189.

⁵ J. Bednarek, E. Lubina, *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 28.

⁶ Zob. R. A. Nguyen, *Modele kształcenia zdalnego*. [W:] *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, red. M. Tanaś, Wydawnictwo Mikom, Warszawa 2005, s. 42.

⁷ J. Mischke, *Dylematy współczesnej edukacji: nauczanie tradycyjne czy zdalne?*. [W:] *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, red. M. Tanaś, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005, s. 45.

⁸ M. Tanaś, *Źródła inspiracji pedagogicznych na progu XXI wieku*, „Edukacja Otwarta” 2002, nr 1–2, s. 178.

kształcenia, podkreślając, iż splot internetowych łączy traktowany jest jako instrument nauczającego oraz uczącego się w procesie kształcenia szkolnego, pozaszkolnego czy też samokształcenia.

Według L. Krawczyk⁹ edukacja na odległość charakteryzuje się następującymi cechami:

- nauczyciel i uczeń nie przebywają w jednym pomieszczeniu, lecz dzieli ich dystans przestrzenny i czasowy,
- nauczyciel organizuje i kieruje procesem dydaktycznym (co różni edukację na odległość od samokształcenia),
- uczeń ma możliwość okazjonalnych kontaktów z nauczycielem, stosownie do swoich potrzeb i możliwości,
- pośrednikiem między nauczycielem a uczniem są środki techniczne, takie jak: druk, przekaz komputerowy, radiowy, telewizyjny, telefoniczny itp.

Warto podkreślić, że nowa jakość interakcji komunikacji w rzeczywistości wirtualnej wyznaczona jest specyficznymi charakterystykami wirtualnej przestrzeni, wśród których B. Aouil i M. Kajdasz-Aouil¹⁰ wymieniają:

- ograniczenie doświadczeń sensorycznych: środowisko wirtualne zakłada możliwość kontaktów opierających się na doświadczeniu wykorzystującym zmysł wzroku, słuchu oraz kombinacji obu tych modalności, wciąż jednak brak kontaktu fizycznego jest istotnym ograniczeniem;
- płynność tożsamości oraz anonimowość: brak bezpośredniej interakcji między użytkownikami Internetu owocuje nietypowymi pomysłami w zakresie autoprezentacji uczestników rozmowy, którzy mogą, ale nie muszą odkryć informacje na swój temat;
- zrównanie statusów: przestrzeń wirtualna daje równe szanse jej użytkownikom niezależnie od ich statusu, zamożności i rasy, w związku z czym wpływ na użytkowników sieci zależy jedynie od zdolności komunikacyjnych osoby, wytrwałości oraz prezentowanych przez nią stanowisk;
- pokonywanie ograniczeń przestrzennych: komunikacja Internetowa daje możliwość kontaktowania się z osobami o podobnych zainteresowaniach i potrzebach niezależnie od miejsca, jakie zamieszkują oraz dystansu między nimi;
- rozciąganie i koncentracja czasu: cyberprzestrzeń zakłada możliwość komunikacji synchronicznej, kiedy wiele osób w jednym czasie uczestniczy w tej samej rozmowie;
- dostępność wielu kontaktów: dzięki zaawansowanym opcjom wyszukiwania, filtrowania i wybierania efektywne staje się komunikowanie z liczną grupą osób;
- możliwość permanentnego zapisu: komunikacja wirtualna może być w całości udokumentowana i przechowywana;

---

⁹ L. Krawczyk, *Kształcenie ustawiczne...*, dz. cyt., s. 26.

¹⁰ B. Aouil, M. Kajdasz-Aouil, *Internet jako środowisko komunikacyjne*. [W:] *Kultura i język mediów*, red. M. Tanaś, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 74–75.

– odmienne stany świadomości: możliwość doświadczania stanów na podobieństwie marzeń sennych, co może stanowić przyczynę niektórych form uzależnień internetowych.

R. A. Nguyen¹¹ zauważa, że w literaturze podmiotu najczęściej wymienia się kilka modeli kształcenia na odległość:

- korespondencyjne – posiadające najstarszą tradycję;
- masowe (radiowo-telewizyjne) – również zaliczane do tradycyjnych;
- poprzez radiostację – zapewniające interakcyjność słuchową między nauczycielem i uczniem;
- internetowe, w którym wykorzystane są komputery (urządzenie multimedialne) oddziałujące poprzez słowo pisane, symbol, dźwięk, obraz statyczny i dynamiczny polisensorycznie, czyli na wiele zmysłów ucznia;
- telewizji interaktywnej – zapewniające nawiązywanie kontaktu między uczącym się a nauczającym poprzez dźwięk i obraz jednocześnie;
- kombinowane, stosowane w wielu wariantach, takich jak: model multimedialny, model uczenia się elastycznego, model telenauczania, model realizowany przy użyciu telewizji w połączeniu z siecią komputerową.

K. Wenta¹² wskazuje natomiast na dwa podstawowe rodzaje edukacji medialnej wykorzystującej technologię informacyjną:

- kształcenie wspomagane technologią informacyjną, w którym główną postacią procesu dydaktycznego jest uczeń, natomiast nauczyciel pełni funkcję inicjatora, osoby programującej i zarazem oceniającej.
- samokształcenie, w którym technologia informacyjna pełni rolę katalizatora zachowań sprawczych w toku przyswajania nowych wiadomości oraz umiejętności intelektualnych i praktycznych.

S. Nowikow¹³ jest autorem jeszcze innej klasyfikacji sposobów kształcenia zdalnego i wyróżnia następujące modele takiego nauczania:

- sieciowy (nauczyciel wyklada, uczeń konsultuje się z nim, wykorzystując telefon, pager, e-mail)
- telewizyjno-satelitarny (technologia ta jest kosztowna, lecz uważana za efektywną w sensie narzędzia dydaktycznego, podejmuje próby wykorzystania również sieci internetowej)
- teczkowy (uczeń odbiera pocztą lub bezpośrednio w ośrodku nauczania teczkę z kompletem podręczników, a także innych środków nauczania, takich jak: literatura, audio- i wideokasety, dyskietki lub CD-ROM-y z programami dydaktycznymi, testy do kontroli wiedzy; w procesie kształcenia zaplanowane są krótkie wykłady, konsultacje, ćwiczenia oraz praca samodzielna, jest to najtańszy z wymienionych trzech sposobów nauczania zdalnego).

---

¹¹ R. A. Nguyen, *Modele kształcenia...*, dz. cyt., s. 50.

¹² K. Wenta, *Metodyka wykorzystania technologii informacyjnej w edukacji medialnej*. [W:] J. Gajda, S. Juszczyk, B. Siemieniecki, K. Wenta, *Edukacja medialna*, seria Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 374.

¹³ S. Nowikow, *Internet – podręcznik do nauki na odległość*. [W:] *Techniki komputerowe w przekazie informacyjnym*, red. J. Morbitzer, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 1999, s. 203–207.

Kształcenie na odległość coraz wyraźniej upowszechnia się w związku z koniecznością sprostania potrzebom rozwijającego się w szybkim tempie społeczeństwa wiedzy, wśród których wiodącą jest potrzeba edukacji permanentnej, czyli zdobywania wiedzy i umiejętności w ciągu całego życia. Problematyka edukacyjnego uczestnictwa w sieci budzi coraz większe zainteresowanie zarówno badaczy, jak i praktyków, co jest zrozumiałe wobec powszechnej obecności Internetu w każdej właściwie dziedzinie życia, w tym również w edukacji, na gruncie której zagadnienie to zyskuje coraz większe znaczenie związane z istotnym wzrostem wykorzystywania technologii informacyjnej w procesie nauczania.

Nie należy jednak zapominać o pewnych barierach kulturowych związanych z technologią kształcenia zdalnego. Młodsze pokolenie zazwyczaj bez większych trudności posługuje się komputerem i Internetem, bez zahamowań korzysta z osiągnięć epoki społeczeństwa informacyjnego, natomiast ludzie starsi bardzo często zmuszeni są pokonywać pewne bariery braku akceptacji dla komputera jako środka komunikacji czy narzędzia dydaktycznego.

Formy edukacji zdalnej skutecznie wspierają kształcenie dorosłych. W rozwoju ich tkwią znaczące możliwości podnoszenia poziomu wykształcenia społeczeństwa. Stanowią one istotną wartość dla edukacji dorosłych, samokształcenia i uczenia się przez całe życie. „Popularność internetowych platform edukacyjnych na świecie dowodzi, że są one skutecznym narzędziem wspierającym pracę nauczyciela”¹⁴.

Kierowanie procesem edukacji na odległość wymaga od nauczycieli kształtowania oraz rozwijania nowych umiejętności oraz warsztatu metodycznego w oparciu o najnowsze technologie informacyjno-komunikacyjne. „Nowoczesne, coraz bardziej skomplikowane środki techniczne służące nauczaniu i komunikacji społecznej wywierają coraz większy wpływ na sposób funkcjonowania młodego pokolenia – pokolenia, które chce się już uczyć inaczej, właśnie z zastosowaniem tych nowoczesnych środków. Pokolenie to również kontaktuje się w inny sposób, coraz częściej przy wykorzystaniu nowych technologii komunikacyjnych, a zatem umiejętności nauczyciela wychowawcy powinny uwzględniać te zmiany i rozwijać się w ich kontekście”¹⁵. W warunkach przemian kulturowych i cywilizacyjnych związanych z rozwojem technologii nauczyciele muszą zadbać o swój wizerunek i unowocześnić swój warsztat pracy. W przeciwnym razie grozi im obniżenie autorytetu w oczach podopiecznych i wykluczenie społeczne. Niezbędne staje się zatem rozwijanie swoich kompetencji, usprawniających funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym bazującym na komunikacji sieciowej. Konieczne jest również osvajanie się z nowoczesnymi narzędziami pomocniczymi umożliwiającymi realizację procesu kształcenia młodego pokolenia w sposób dla niego atrakcyjny¹⁶.

Wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w kształceniu na odległość powoduje zmiany organizacji pracy dydaktycznej, która zdecydo-

---

¹⁴ J. Bednarek, E. Lubina, *Kształcenie na odległość...*, dz. cyt., s. 213.

¹⁵ Tamże, s. 27.

¹⁶ Tamże, s. 214.

wanie odbiega od nauczycielskich przyzwyczajęń do systemu klasowo-lekcyjnego. Istotna jest również modyfikacja metod pracy związana ze zmianą narzędzi i sposobów komunikowania się uczestników tego procesu, ponieważ technologie informacyjno-komunikacyjne inaczej kształtują relacje między jego uczestnikami oraz w nieco inny sposób dostarczają bodźców stymulujących uczenie się niż w przypadku nauczania tradycyjnego.

Szczególnie trudnym, a jednocześnie bardzo ważnym obszarem działania nauczyciela w procesie kształcenia na odległość jest motywowanie. Nie ma on bowiem tutaj możliwości, tak jak jest to w przypadku kształcenia tradycyjnego, oddziaływania na uczestników procesu wielością bodźców werbalnych i pozawerbalnych oraz mnogością mniej lub bardziej sformalizowanych narzędzi oceniania, zapewniających określoną informację zwrotną. Pośrednictwo platformy pozbawia nauczyciela prawie wszystkich pozawerbalnych narzędzi komunikowania się i stymulowania procesu motywowania, które jest tutaj znacznie bardziej skomplikowane niż w kształceniu tradycyjnym z uwagi na dystans oraz ograniczenie bezpośredniego kontaktu pomiędzy nauczającym i uczącym się. „Ograniczenia te powodują, że naturalna motywacja uczącego się podlega w większym stopniu bodźcom redukującym tę motywację. Częstym tego skutkiem jest rezygnacja uczestników z nauki”¹⁷. Kluczową rolę w warunkach kształcenia zdalnego odgrywa więc nauczyciel, który musi mocno akcentować swoją obecność w tym procesie, co ma decydujący wpływ na efektywność procesu kształcenia.

Istotnym warunkiem efektywności kształcenia zdalnego jest bezpośredni i częsty kontakt między nauczycielem i uczącym się. „Kontakt ten pozwoli na pogłębienie interakcji pomiędzy obiema stronami procesu. Wartość bezpośredniego kontaktu pozostaje nieoceniona”¹⁸. W sytuacji niezbyt częstego kontaktu zainteresowanie ucznia w miarę upływu czasu zmniejsza się radykalnie, bowiem wymaga ono systematycznej stymulacji zewnętrznej. „Motywacja jest więc zatem zależna od interakcji z prowadzącym, jako że interakcja jest najsukuczniejszym bodźcem motywującym”¹⁹.

Konieczne jest w związku z tym, aby w procesie kształcenia na odległość nauczyciel i uczeń konsultowali się ze sobą systematycznie, a także aby kontakt ten był możliwy również poza ustalonymi terminami, ponieważ zawsze mogą wystąpić u uczniów nieprzewidziane trudności w zrozumieniu materiału lub treści zadań przeznaczonych do samodzielnego wykonania. Wszystkie materiały, które otrzymuje uczeń do samodzielnego przyswojenia i wykonania zadań powinny być opracowane w sposób przejrzysty i napisane klarownym, zrozumiałym językiem. Treści nauczania powinny być podzielone na moduły, których kolejne zaliczanie będzie dla uczącego się poświadczeniem jego postępowania na drodze do otrzymania zamierzonego wykształcenia, a więc da mu odczuć sukces i będzie potwierdzeniem jego własnych umiejętności radzenia sobie z uczeniem się na odległość²⁰.

¹⁷ Tamże, s. 55.

¹⁸ Tamże, s. 213.

¹⁹ Tamże, s. 56.

²⁰ L. Krawczyk, *Kształcenie ustawiczne...*, dz. cyt., s. 29.

Bardzo ważnym czynnikiem wspierającym proces kształcenia na odległość jest intensywność kontaktów interpersonalnych, poczucie wspólnoty celów, możliwość wymiany doświadczeń oraz dzielenia się odczuciami. Specyfika takiego kształcenia wyraźnie indywidualizuje kontakt między jego uczestnikami. Zauważalna staje się większa niż w przypadku kształcenia tradycyjnego odpowiedzialność za przydzielone zadanie. „W warunkach naturalnych zbiorowość daje komfort rozmycia odpowiedzialności i zagubienia się w zbiorowości. We współpracy na odległość odpowiedzialność za wkład własny staje się indywidualna. W ten sposób znika powszechny problem oceny wkładu własnego poszczególnych uczestników – wkład wnoszony za pośrednictwem sieci jest odnotowywany i obiektywny, łatwo go wydzielić i ocenić²¹.”

A. Hankała²², dokonując analizy interakcji pedagogicznych w nauczaniu na odległość, wymienia i precyzyjnie definiuje zagrożenia, których źródłem może być taki model kształcenia:

- zubożenie reakcji poprzez brak informacji niewerbalnych o doświadczanych emocjach;
- występowanie efektu „polaryzacji grupowej”, przejawiającego się w tendencji do podejmowania decyzji, wyrażających stanowiska bardziej skrajne niż początkowo przyjmowane przez członków grupy, co wynika z ograniczenia w komunikacji przez sieć wskazówek społecznych i normatywnych dotyczących oznak przywództwa, statusu i władzy albo z dezindywidualizacji (depersonalizacji) prowadzącej do zachowań sprzecznych z normami społecznymi;
- zakłócenia dynamiki przebiegu interakcji pomiędzy nauczycielem i uczniem i to zarówno w komunikacji asynchronicznej (brak regulującego sprzężenia zwrotnego), jak i synchronicznej (efekt „przesunięcia w czasie”, tj. opóźnienie dźwięku w stosunku do obrazu „bez przerwy” poprzedzające reakcję drugiej osoby, odczuwane jako dyskomfort);
- upośledzenie funkcji kierowania przebiegiem interakcji wynikające z braku lub ograniczenia liczby istotnych wskazówek głosowych (podniesienie czy obniżenie wysokości głosu, akcentowanie poszczególnych sylab, intencjonalne pauzy itd.) oraz zachowań porządkujących zmiany ról w rozmowie (spowolnienie lub przyspieszenie gestykulacji, uważne spojrzenie, dłuższe zatrzymanie wzroku itp.);
- niemożność odbioru niektórych komunikatów niewerbalnych, takich jak informacje proksemiczne (dotyczące dystansu interpersonalnego, czyli bliskości bądź odległości przestrzennej od partnera, będące wyrazem istniejących relacji osobowych i kulturowo warunkowanych zasad zachowania społecznego);
- zacieranie granic pomiędzy werbalnym i niewerbalnym komunikowaniem prowadzące do przeceniania „wrażenia medialnego” kosztem bagatelizowanej „treści wypowiedzi”;

²¹ J. Bednarek, E. Lubina, *Kształcenie na odległość...*, dz. cyt., s. 46.

²² Zob. A. Hankała, *Interakcje pedagogiczne w nauczaniu na odległość z perspektywy psychologii*. [W:] *Pedagogika...*, dz. cyt., s. 17–29, cyt. za: *Technologia...*, dz. cyt., s. 29–31.

- deformacja obrazu partnerów interakcji, oddziałująca w sposób istotny na uzyskiwane rezultaty dydaktyczne, wynikająca z tego, że obraz nauczyciela i ucznia kształtujący się pod wpływem fragmentarycznych i mało rzetelnych informacji, a ugruntowujący się silnie w ich umysłach, prowadzi często do percepcji nieadekwatnej i nieprawdziwej, brak bezpośredniego kontaktu sprzyja też ujawnianiu się kompetencji dydaktycznych i organizacyjnych nauczyciela, a niedostrzeganiu kompetencji osobowościowych, odgrywających istotną rolę wychowawczą;
- alienacja, czyli subiektywne poczucie wyobcowania lub oddzielenia od rzeczywistości, przejawiające się bezradnością, przekonaniem o utracie znaczenia czy obcością wobec siebie i innych, a rodzące się z obniżonej aktywności nauczyciela na polu wspierania uczniów w procesie kształcenia oraz niedostatecznego okazywania zainteresowania sukcesami i niepowodzeniami dydaktycznymi;
- rozerwanie związku pomiędzy działaniami jednostki a ich konsekwencjami, wynikające z anonimowości i depersonalizacji, ułatwiających osłabienie mechanizmów kontroli wewnętrznej, a skutkujące często manifestowaniem postaw społecznie niepożądanych oraz zachowań agresywnych.

Autor podkreśla, iż problematyka nauczania z perspektywy psychologicznej jest zagadnieniem bardzo złożonym i wskazuje na konsekwencje nieobecności w wirtualnym świecie fizycznego oraz psychicznego kontaktu między nauczycielem a uczniem, ujawnia potrzebę dogłębnego rozpatrywania i analizowania skutków takiego układu oraz tworzenia nowych sposobów budowania więzi osobowych. „Szczególne właściwości charakteryzujące interakcje pedagogiczne w nauczaniu na odległość sprawiają, iż nauczyciel w swoich oddziaływaniach musi brać pod uwagę szereg prawidłowości psychologicznych, odnoszących się do procesów komunikowania się, percepcji interpersonalnej oraz spostrzegania własnej osoby. Umiejętne postępowanie nauczyciela wykorzystującego stosowną wiedzę psychologiczną może zneutralizować potencjalne zagrożenia i zwiększyć korzyści, jakie niesie technologia nauczania na odległość, czyli zoptymalizować własne oddziaływania dydaktyczne”²³.

Niezmiernie ważne jest również, aby w procesie edukacji zdalnej treści nauczania zaspokajały potrzeby poznawcze ucznia. Jednak szczególnie duży nacisk położony powinien być na rozbudzanie oraz ukierunkowywanie jego ciekawości poznawczej, a także przygotowanie do umiejętnego, samodzielnego poszukiwania i selekcionowania informacji oraz ich przetwarzania i wykorzystywania. „Nauczyciel ma dopomóc uczniowi na drodze do samodzielnego konstruowania własnego świata wartości i własnego banku informacji. Kształcenie zdalne, eksponujące aspekt samodzielności, poszukiwania wiedzy w ogólnościatowych zasobach, jest dobrym sposobem osiągnięcia celu, jakim jest wykształcenie człowieka gotowego kształcić się dalej”²⁴. Środowisko edukacji wirtualnej, będące środowiskiem otwartym, atrakcyjnym i dostępnym dla każdego, spełnia ogromną rolę w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego

²³ *Pedagogika...*, dz. cyt., s. 27–28.

²⁴ J. Bednarek, E. Lubina, *Kształcenie na odległość...*, dz. cyt., s. 214.

nastawionego na systematyczne doskonalenie kształcenia przez całe życie, w znacznym stopniu umożliwianego i ułatwianego poprzez wszelkie formy kształcenia na odległość, będącego niezwykle ważnym wyzwaniem współczesnych procesów edukacyjnych.

Bibliografia

- Bednarek J., Lubina E., *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Dylematy współczesnej edukacji*, red. J. Górniewicz, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007.
- Gajda J., Juszczak S., Siemieniecki B., Wenta K., *Edukacja medialna*, seria Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Gajda J., *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Krawczyk L., *Kształcenie ustawiczne – wybór czy konieczność*, publikacja sfinansowana ze środków Rządowego Programu „Pierwsza Praca” w ramach realizacji projektu Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej Ochotniczych Hufców Pracy, Dolnośląskie Centrum Informacji Zawodowej i Doskonalenia Nauczycieli w Wałbrzychu i Warmińsko-Mazurski Zakład Doskonalenia Zawodowego w Olsztynie.
- Kubiak M. J., *Wirtualna edukacja*, Wydawnictwo Mikom, Warszawa 2000.
- Kultura i język mediów*, red. M. Tanaś, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Pedagogika @ środki informatyczne i media*, red. M. Tanaś, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Tanaś M., *Źródła inspiracji pedagogicznych na progu XXI wieku*, „Edukacja Otwarta” 2002, nr 1–2.
- Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, red. M. Tanaś, Wydawnictwo Mikom, Warszawa 2005.
- Techniki komputerowe w przekazie informacyjnym*, red. J. Morbitzer, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 1999.